

РЭЛІГІНАЯ ЛЕКСІКА Ў ПАЭЗІІ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

Болбас К.У.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – старшы выкладчык

Разглядаецца рэлігійная лексіка ў паэтычнай спадчыне Янкі Купалы і Якуба Коласа. Аналізуюцца семантычныя і функцыянальна-стылістычныя асаблівасці рэлігійных адзінак. Прасочваецца ўплыў сацыяльна-палітычных умоў на частотнасць рэлігійнай лексікі ў творах паэтаў. Паказана, што рэлігійна-хрысціянская тэматыка з'яўляецца неад'емнай часткай мастацкай сістэмы класікаў беларускай літаратуры.

Уводзіны. Рэлігійная лексіка займае важнае месца ў мастацкай сістэме беларускіх паэтаў-класікаў. Нягледзячы на шматгадовы атаістычны ідэалагічны ціск у савецкі перыяд, рэлігійна-хрысціянская тэматыка захавалася ў творах найбуйнейшых прадстаўнікоў беларускай літаратуры – Янкі Купалы [1] і Якуба Коласа [2]. Гэтая лексіка не з'яўляецца выпадковай або дэкаратыўнай – яна арганічна ўплецена ў сістэму вобразаў, сімвалаў і ідэй абодвух паэтаў, адлюстроўваючы ментальнасць беларускага народа і яго культурна-рэлігійную памяць.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца паэтычная спадчына Янкі Купалы і Якуба Коласа, а прадметам – рэлігійная лексіка ў мове іх паэтычных твораў. Мэта работы – выявіць семантычныя і функцыянальна-стылістычныя асаблівасці рэлігійнай лексікі ў паэзіі названых аўтараў. Для дасягнення пастаўленай мэты вырашаліся наступныя задачы: складаўся рэестр рэлігійнай лексікі ў творах абодвух аўтараў; вызначалася семантыка і функцыянальна-стылістычная дыферэнцыяцыя выяўленых адзінак; устанаўлівалася роля рэлігійнай лексікі ў структуры вобразных сродкаў паэтаў.

Крыніцамі фактычнага матэрыялу паслужылі зборы выбраных твораў Янкі Купалы (у 9 тамах) і Якуба Коласа (у 20 тамах), а таксама асобныя кнігі Бібліі ў перакладзе В. Сёмухі. Пры аналізе матэрыялу выкарыстоўваліся апісальны, параўнальна-стылістычны і кантэкстуальны метады.

Паняцце рэлігійнай лексікі і метадалогія даследавання. Рэлігійная лексіка разглядаецца даследчыкамі з двух бакоў. З боку ўласна рэлігіі – гэта адзінкі, якія называюць ідэі, вобразы і з’явы са Святога Пісання і агіяграфічных тэкстаў: назвы Бога, анёлаў, святых, біблейскіх персанажаў, рэлігійных паняццяў і катэгорый. З боку непасрэдна самой царквы – гэта лексіка, звязаная з абрадавым і рытуальным бокам рэлігіі: назвы царкоўных прадметаў, абрадаў, свят, духавенства і г. д. [3–4].

Такое шырокае разуменне рэлігійнай лексікі дазваляе ахапіць усе пласты рэлігійна маркіраванай лексікі, якая сустракаецца ў паэзіі Купалы і Коласа, – ад прамых звяртанняў да Бога да тонкіх алегарычных вобразаў і рэалій царкоўнага быту. Важна адзначыць, што ў мастацкім тэксце рэлігійная лексіка набывае дадатковыя сэнсавыя адценні і выконвае эстэтычныя функцыі, якія выходзяць за межы яе першапачатковага рэлігійнага значэння.

Пытанне рэлігійнай лексікі ў беларускай літаратуры застаецца актуальным таксама таму, што на працягу савецкага перыяду значная частка такой лексікі была наўмысна выдалена з тэкстаў, замоўчана ў даследаваннях або скажона ў інтэрпрэтацыях. Толькі пасля набыцця Беларуссю незалежнасці з’явілася магчымасць для паўнавартаснага аналізу гэтага пласта нацыянальнай літаратуры.

Рэлігійная лексіка ў паэзіі Янкі Купалы. У паэзіі Янкі Купалы скразной лініяй праходзіць тэма малітвы. Сімтаматычна, што першы вядомы друкаваны твор Івана Луцэвіча – «Малітва» – гэта зварот да Маці Божай, напісаны яшчэ на польскай мове. Дадзены факт сведчыць аб тым, наколькі глыбока рэлігійны пачатак быў закладзены ў светаўспрыманне паэта яшчэ да яго станаўлення як беларускамоўнага творцы.

У ранніх вершах Купалы выяўляюцца характэрныя рысы малітоўнага жанру – непасрэдна звароты да Бога ў клічным склоне: *Хрыстос васкрос!.. К Табе, о Божа, / І я ў дзень гэты просьбу шлю* [1, Т. 3, с. 52]; *За што, о Божа праведны, магучы, / Караеш так няшчасны свой народ?* [1, Т. 3, с. 85]. У гэтых звяртаннях паэт выступае не толькі ад уласнага імя – ён становіцца голасам усяго беларускага народа, яго прарокам і заступнікам перад Богам.

Рэлігійна-хрысціянская лексіка ў творах дарэвалюцыйнага перыяду прадстаўлена адкрыта і шырока. Хрысціянскім святам прысвячаліся асобныя вершы, напоўненыя біблейскімі сюжэтамі і вобразамі. Асаблівага значэння набывае вобраз уваскрэснення. Купала выкарыстоўвае яго як сімвал нацыянальнага адраджэння: *Хай Беларусь, мая старонка, / Уваскрэсне к вольнаму жыццю!* [1, Т. 3, с. 52]. Тут адбываецца характэрная семантычная трансфармацыя: рэлігійная лексема набывае грамадзянска-палітычны змест, злучаючы хрысціянскую і нацыянальную ідэі.

З надыходам савецкай улады частата выкарыстання рэлігійнай лексікі ў паэзіі Янкі Купалы значна паменшылася. Сапраўдныя згадкі Бога і Ісуса Хрыста сталі адзінкавымі. Гэта тэндэнцыя адлюстравалася і ва ўсіх слоўніках, якія выдаваліся да 1970-х гг.: рэлігійная лексіка або цалкам выключалася, або падавалася з паметай «уст.» (устарэлае). Аднак нават у гэты перыяд паэт, свядома або падсвядома, захоўваў рэлігійную вобразнасць, хоць і ў прыхованым, алегарычным выглядзе.

Рэлігійная лексіка ў паэзіі Якуба Коласа. Якуб Колас, паводле ўспамінаў сучаснікаў і аўтабіяграфічных звестак, гадаваўся ў атмасферы, дзе рэлігія займала пачэснае месца ў штодзённым жыцці. Гэта знайшло непасрэднае адлюстраванне ў яго творчасці, найперш – у аўтабіяграфічнай паэме «Новая зямля».

«Новая зямля» – сапраўдная скарбніца рэлігійнай лексікі. Паводле нашых падлікаў, слова «Бог» і аднакарэнныя ўжываюцца ў ёй 102 разы. Рэлігійная лексіка прадстаўлена тут вельмі разнастайна: звароты да Бога, згадкі пра абразы і малітвы, апісанні царкоўных свят і абрадаў, паралелі з біблейскімі сюжэтамі. Гэтая лексіка стварае аўтэнтчную карціну беларускага сялянскага быту, у якім рэлігія была натуральнай і неад’емнай часткай жыцця.

Цікавай з’яўляецца назва першай паэтычнай кнігі Якуба Коласа – «Песні жалыбы» (1910 г.). Яна дакладна супадае з найменнем рэлігійнага цыкла для каталіцкага набажэнства, які ўзнік у Рэчы Паспалітай у пачатку XVIII ст. Гэта тоеснасць наўрад ці выпадковая, але можа сведчыць пра ўплыў рэлігійнай культуры на свядомасць паэта. Акрамя таго, лексема «абраз» у назве раздзела «Родныя абразы» набывае падвойны сэнс: гэта і іканаграфічны вобраз, і маляўнічы партрэт роднага краю. Паэт фактычна абагаўляе родную прыроду, надаючы ёй сакральны статус.

Найбольш паказальным для аналізу дынамікі рэлігійнай лексікі з’яўляецца параўнанне дзвюх рэдакцый паэмы «Сымон-музыка». У рэдакцыі 1919 г. слова «Бог» і аднакарэнныя ўжываюцца 85 разоў. Аднак у падсавецкай рэдакцыі відавочныя рэлігійныя элементы былі кардынальна скарачаны: ужыванне слова «Бог» зменшылася да 15 разоў [5]. Такая рэзкая розніца наглядна дэманструе, як ідэалагічны ціск непасрэдна ўплываў на моўнае напаўненне твора.

Параўнальны аналіз функцый рэлігійнай лексікі. Сістэматызаваны аналіз рэлігійнай лексікі ў творчасці абодвух паэтаў дазваляе выявіць як агульныя заканамернасці, так і індывідуальныя асаблівасці кожнага з іх.

Найбольш паказальнымі з'яўляюцца колькасныя даныя: слова «Бог» і аднакарэнныя ўжываюцца ў «Новай зямлі» Коласа 102 разы, а ў ранняй рэдакцыі «Сымон-музыкі» – 85 разоў. У той жа час у Купалы дакладная частотнасць складанай паддаецца падліку, паколькі рэлігійная лексіка размеркавана па вялікай колькасці розных лірычных вершаў. Пры гэтым якасная розніца відавочная: у Купалы кожны зварот да Бога, як правіла, нясе ярка выражаны грамадзянскі або нацыянальны зарад, тады як у Коласа гэтыя звароты ўплецены ў шырокую карціну народнага быту і ўспрымаюцца як яе натуральная частка.

Аналіз ролі канкрэтных лексем пацвярджае гэтую розніцу. Лексема «малітва» ў Купалы выконвае жанраўтваральную функцыю: яна фарміруе тып выказвання, ператвараючы верш у зварот ад імя ўсяго народа. У Коласа тая ж лексема функцыянуе ў бытавым кантэксце: малітва – гэта штодзённая практыка сялянскай сям'і, а не публічная грамадзянская пазіцыя. Падобнае супастаўленне назіраецца і ў дачыненні да вобразаў царквы, абраду і Вялікадня: у Купалы яны з'яўляюцца эпізодычна і нясуць сімвалічную нагрузку, у Коласа – апісваюцца падрабязна і складаюць частку аўтэнтчнага этнаграфічнага партрэта Беларусі.

Высновы. Праведзены аналіз дазваляе зрабіць наступныя высновы.

Па-першае, рэлігійная лексіка з'яўляецца неад'емнай часткай паэтычнай сістэмы Янкі Купалы і Якуба Коласа. У дарэвалюцыйны перыяд яна прысутнічае адкрыта і займае значнае месца ва ўсіх тэматычных пластах іх творчасці.

Па-другое, нягледзячы на ідэалагічны ціск савецкіх часоў, рэлігійныя матывы захоўваліся нават у цензураваных творах, хоць і ў непрамым выглядзе. Гэта сведчыць аб глыбокай укараненасці рэлігійных вобразаў у свядомасць паэтаў.

Па-трэцяе, параўнанне дарэвалюцыйных і падсавецкіх рэдакцый твораў выразна дэманструе тэндэнцыю скарачэння колькасці рэлігійнай лексікі пад уплывам цензуры. Найбольш красамоўны прыклад – паэма «Сымон-музыка» Якуба Коласа, дзе колькасць ужыванняў слова «Бог» знізілася з 85 да 15.

Па-чацвёртае, функцыянальна-стылістычны аналіз выяўляе характэрную асаблівасць: у Купалы рэлігійная лексіка часта набывае грамадзянска-нацыянальны сэнс, а ў Коласа яна цясней звязана з бытавым і этнаграфічным кантэкстам.

Такім чынам, сёння, без прызмы атэістычнай прапаганды, можна цалкам ацаніць малітоўны пафас, біблейскія сюжэты і рэлігійныя ідэі Янкі Купалы і Якуба Коласа праз рэлігійную лексіку, што складае важны пласт нацыянальнай мовы і культуры. Паводле слоў даследчыка У. Конана, «дух Божы не пакінуў» гэтыя творы нават у іх саветызаваных рэдакцыях [3].

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мн. : Маст. літ., 1995–2003.
2. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. – Мн. : Беларус. навука, 2007–2012.
3. Смирнова, С. А. О понятии «церковная лексика» / С. А. Смирнова // Научный диалог. – 2014. – № 12. – С. 84–97.
4. Завальнюк, У. М. Энцыклапедычны слоўнік рэлігійнай лексікі беларускай мовы / У. М. Завальнюк, М. Р. Прыгодзіч, В. К. Раманцэвіч. – Мн.: Выд-ва Грэўцова, 2013. – 808 с.
5. Конан, У. Хрысціянскія каштоўнасці беларускай літаратуры / У. Конан // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 497 с.